

**A Compostela negra
con Manuel Gago**

**S2201090 - Museos e itinerarios histórico-artísticos. Ensinar e aprender
noutros contextos**

Santiago de Compostela, 17 de novembro 2022

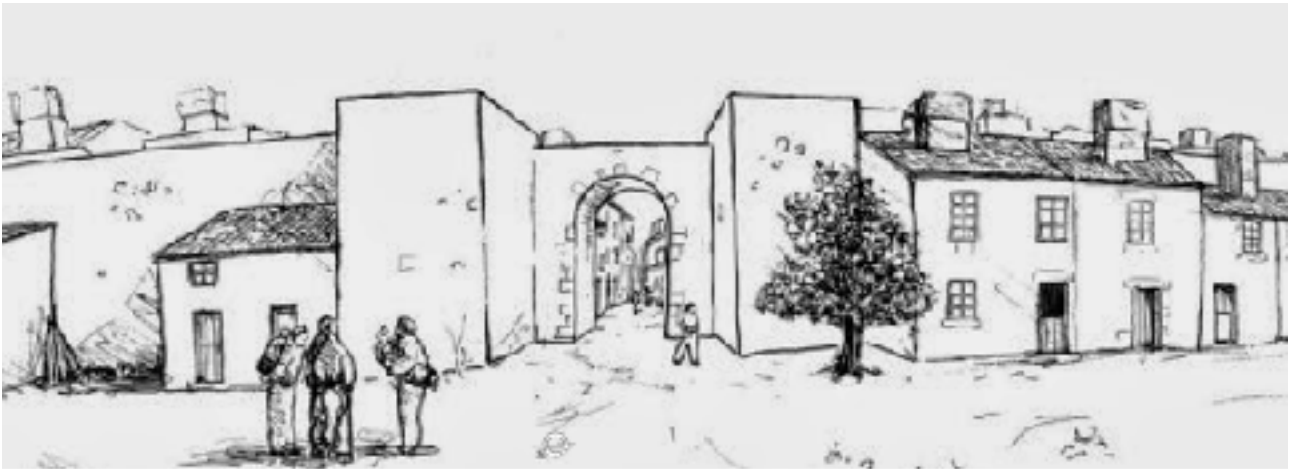
**XUNTA
DE GALICIA**

**CONSELLERÍA DE
CULTURA, EDUCACIÓN
E UNIVERSIDADE**

Xacobeo 21-22

- Punto 1 - Xoán Tuorum e o cruceiro do home santo

Segundo algunhas fontes, no primeiro terzo do século XIV, ano 1320, tras a rebelión para evitar a toma de posesión do novo arcebispo da sede compostelá, nace unha lenda popular sobre un personaxe que vivía na Porta do Camiño. Tratábase do ferreiro Xoán Tuorum, acusado de traizón por liderar a ocupación da cidade para evitar a toma de posesión do arcebispo recentemente nomeado por Roma, Don Berenguel de Landoira. Conta a lenda, como transfondo da trama, que Xoán Tuorum tiña unha filla, Branca de nome, a moza máis fermosa da cidade, pretendida polo nobre don Alonso Yáñez, pero a quen Branca negaba o seu amor que reservaba para o mancebo de nome Gastón.

Sufocada a rebelión de forma violenta e cando as tropas arzobispais conseguen entrar na cidade, don Alonso Yáñez negocia as capitulacións de paz co prelado e entrega da cidade, delatando a Xoán Tuorum de capitanear a revolta acusándoo de botar ao chan as portas do palacio arzobispal e a súa bandeira, e enarborar a do Rei; acorda a entrega de Tuorum para aforcalo como traidor, manobra coa que, ademais de quedar a ben co arcebispo, eliminaba a Xoán Tuorum, e facilitáballe acceder ao amor da súa filla Branca da que estaba profundamente namorado. Non previu que a fermosa moza, ao coñecer a felonía do seu pretendente, suicidouse lanzándose ao río para evitar as súas pretensións.

Relata Antonio Neira de Mosquera na súa versión literaria da lenda que o que incriminaba ao ferreiro do campo das Rodas, o "xeneroso e esforzado" Xoán Tuorum, era o boca a boca acerca do seu espírito idealista e querer defender o que consideraba xusto, ademais de ter unha filla moi bela que provocou, por despeito ao amor non correspondido, que delatase ao seu pai.

Condenado á forza no Monte Ouriz (Monte da Almáciga), cando a comitiva conducía a Xoán Tuorum cara ao seu castigo, no vello barrio do Gozo, onde hoxe está a rúa de Bonaval, ao pasar xunto á capela da Virxe de Belén, hoxe desaparecida, onde segundo a tradición se detiñan os reos para rezar as súas últimas oracións. Ante a imaxe detense Xoán Tuorum atafegado pola inxusta deshonra á que se vía sometido, invócaa para que lle evitase aquela horrenda morte dicindo en galego antigo *Vem et me-vall!*, (ven e váleme!). Naquel instante caeu fulminado como atravesado por un raio. As testemuñas entenderon que o presenciado revelaba que Deus estaba con Tuorum, e que fora vítima dun milagre que o salvou dunha morte pública e deshonrosa na forza, aclamando unánimemente: *«é un santo, é un home santo»*. Algúns, quizais exaltados polo fervor relixioso, aseguraron que os restos mortais do ferreiro exhalaban un perfume marabilloso, propio da santidad. Naquel mesmo lugar déuselle sepultura, colocándose sobre a súa tumba o cruceiro que aínda hoxe se coñece como do "Home Santo"; nome que tamén se lle deu á rúa compostelá pola que pasaba antes do milagre. O «ven e váleme», segundo Antonio Neira Mosquera, converteuse popularmente en «Bonaval», dando nome tamén á imaxe da Virxe.

Hai algo máis dun século, o Concello santiagués efectuou unhas obras na Porta do Camiño e, como interfería nelas este Cruceiro, derrubárono. O cura párroco de Sabugueira recolleu as pedras e trasladounas á súa freguesía, reinstalándolo alí, a uns 10 Kms de Santiago; próximo a Lavacolla, onde permaneceu case un século, salvándose da ruína esta magnífica peza. En época do Cardeal Quiroga Palacios decidiuse recuperalo e, -ante a resistencia veciñal, cóntase que tiveron que volver de noite para levarllo, situándoo novamente na Porta do Camiño, instalado nos xardíns fronte a Santo Domingo de Bonaval no parque que hai ao final da Rúa de San Pedro. O único elemento que se conserva do antigo cruceiro gótico é a parte superior, sendo o demais de cando se trasladou a Sabugueira, ou mesmo cando se montou novamente na Porta do Camiño, en

Cruceiro de Bonaval. Mathieu Francois du Bertrand.

1964.

Desde que Compostela cse conformase como “Villa burguensis” o poder político na cidade incorpora a organización dos veciños libres da urbe, en especial a partir de 1105 en que o conde Raimundo de Borgoña e a raía Urraca outorgan o máis parecido a un foro da cidade: un privilexio que ofrece exencións aos habitantes da que xa é definitiva cidade. Esta primeira forma do poder político urbano sería a dun *Concilium* ou Concello aberto de veciños libres, asemblea local con presenza do delegado episcopal ou *villicus*, que representa o señorío arcebispal -ante ela. A crónica de Diego Gelmírez, *Historia Compostelá*, informa dun poder político urbano que se concreta en reunións no lugar onde se situaba unha capela do Santo Sepulcro «reuníanse cada venres na igrexa de Santa Susana chamada desde antigo ‘Otero de Poldros’, con xente pertrechada con diversas armas». Era a forma do poder político urbano, en reunión aberta, á marxe do detentador do señorío eclesiástico.

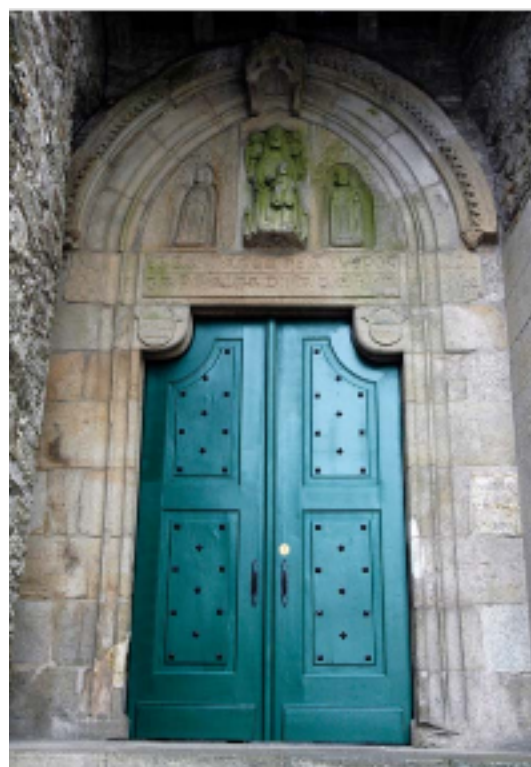
Hai polo tanto un escenario básico de historicidade. Berenguel de Landoira, Mestre xeral dos dominicos, fora designado polo papa Xoán XXII como home de confianza para poñer orde na arquidiocese compostelá, cuxo señorío eclesiástico estaba a ser disputado pola burguesía local, encabezados por Alfonso Suárez de Deza, pretendendo derrocar o señorío eclesiástico, impedindo pola forza das armas que se instalase no pazo arzcebispal, tendo que refuxiarse primeiro no Castelo Rocha Forte e logo en Pontevedra, entre 1318 e 1320, ano en que son liquidados os xefes da rebelión, seguindo despois unha represión entre os membros do Concello da cidade. A este Consello debería pertencer supostamente Xoán Tuorum, (aínda que non aparece o seu nome nas referencias escritas) e concédeselle protagonismo de líder da rebelión, polo que será condenado. Estaría así xustificado que entre os seus partidarios quedase un pouso de opresión e inxustiza, á que os relatores irán engadindo elementos da Lenda de “La Virgen de Veneval” que veremos que é un século posterior aos feitos e que nada ten que ver coa lenda de Xoán Tuorum.

Outras fontes mencionan que o levantamento do cruceiro de Bonaval e doutros cruceiros, foi obra de San Vicente Ferrer que en labor predicador peregrinou a Santiago

de Compostela en 1412, tras predicar por toda España. Segundo a tradición, a el deberíanselle moitos dos cruceiros que se atopan ao longo da cidade xacobeá, pois durante a súa estancia aconsellaría que se instalasen estes símbolos nas principais rúas. A denominación de cruceiro do home santo refírese ao predicador Vicente Ferrer que o mandou levantar.

O vínculo con Xoán Tuorum non é co Cruceiro senón coa portada do primitivo claustro de Bonaval, que dá unha aparencia de verosimilitude ao relato, pois esta portada contén unha inscrición de 1330 que fai referencia á alma de Xoán Tuorum: *"Esta image he aqui posta por alma de Jhan Tuorum"*. Está no Pórtico que dá entrada ao cemiterio da Real Confraría do Rosario, e que no seu día era parte do primeiro Convento de Bonaval. Este pórtico foi trasladado no século XIX a Lavacolla ata que en 1970 regresou de novo ao seu lugar actual, na entrada do cemiterio do Rosario, onde recibían sepultura os membros da Real e Ilustre Confraría da nosa Señora do Rosario, da que debería ser membro Xoán Tuorum.

Filgueira Valverde (1906-1996) relaciona Bonaval coa lenda de Xoán Tuorum de modo breve e prosaico, cando o certo é que esta lenda non era unha tradición medieval, como se quere simular, senón un produto literario do século XIX que nace adornada de elementos novelescos. A difusión da lenda nace a partir de relatos novelados de Antonio Neira Mosquera: *"La calle de Bonaval, Tradición popular, 1330"* en Monografías de Santiago de 1850, e *"Pórtico antiguo de la calle de Bonaval (Santiago)"*, en *Galicia Monumental*, de 1854. Noutras versións da lenda se intercalan algúns episodios da Xesta Berengarii Landoria, como na obra de Bernardo Barreiro y Vázquez Varela de 1877, *"El home santo de Bonaval: apuntes históricos sobre el herrador Juan Tuorum, caudillo popular del siglo XIV"*. A lenda popularízase coa versión teatral e versificada de Isidoro Casulleras *"Juan Tuorum: Leyenda sobre una tradición gallega del siglo XIV"* premiada no *Certame dos xogos Florais de 1880*, con romántico final en que o mancebo Gastón acaba dando morte a Alonso Yánez tras duelo de esgrimistas. Estes autores interpretan os datos históricos, incorrendo nunha fantasía desbordante, inventando personaxes, modificando épocas e manipulando protagonismos.

Hai unha equivalencia no relato das *Leyendas Tradicionales Gallegas*, que permite entender o transvasamento e explica as incongruencias e duplicidades cando a Tradición se converteu en Literatura onde pesa máis as formas do autor que o propio contido da tradición e o seu fondo de historicidade. A lenda de "La Virgen de Veneval" é realmente a do axustizamento dun estudante inxustamente acusado de asasinar o amante dunha peregrina, crime cometido polo conde de Aveiro. A partir de aquí acontecen os mesmos feitos que se adxudican a Xoán Tuorum, aínda que aquí se trata da Virxe da Soledad, e a invocación do reo é agora *Miña Virxe santa: ven o valme!* Leandro Carré Alvarellos sitúaa en 1427, un século despois da de Xoán Tuorum, sen alusión ningunha ao cruceiro do Home Santo nin ao topónimo de Bonaval. Parece tratarse, polo tanto, dun "préstamo literario" que con total inventiva cambia a cronoloxía do escenario e dos seus protagonistas, e atribúe a Xoán Tuorum acontecementos

dunha tradición galega un século posterior.

Desde o primeiro terzo do século XIV numerosos burgueses composteláns empezaron a recibir sepultura no novo cemiterio de Santa María de Bonaval, que se instalou no primitivo claustro. A el daba acceso unha portada con inscrición votiva de carácter funerario de 1330, financiada por Xoán Tuorum como mecenas devoto da Virxe de Bonaval, que subvencionara en sufraxio da súa alma no mesmo ano da cerimonia de consagración do templo. Vincúlase ao promotor desta inscrición con episodio da citada sublevación urbana contra o arcebispo frei Berenguel de Landoira entre 1318 e 1320, dez anos antes da propia inscrición. A identificación do personaxe ao que se refire a portada

cun ferreiro ao que converten en caudillo da revolta, carece de fundamento e non garda ningunha relación con aquela.

Con todo, a referencia dun manuscrito do século XVIII, sobre unha lápida cos utensilios dun ferreiro cunha pequena cruz, onde xacía un "corpo santo", puido servir de argumento para atribuír o enterramento a Xoán Tuorum e veneralo como santo. Así mesmo, outras fontes que mencionan a localización dun cruceiro denominado "a cruz do home santo" na actual rúa de Bonaval, foron empregadas para vinculalo con el. Con todo este cruceiro parece ser moi posterior e conmemoraba a peregrinación de San Vicente Ferrer a Santiago. Finalmente, a asociación do nome de Bonaval coa invocación "ven e valme", pronunciada pola vítima ao pasar ante a imaxe da Virxe, non responde a unha evolución lingüística lóxica e non é máis que unha "etimoloxía popular". A orixe do topónimo "Bone vallis", traducible como bo val, remóntase á fundación do convento cara a 1222-1224 coa primitiva advocación de Santa María, e fai referencia unicamente á súa localización xeográfica e non a unha expresión verbal.

- Punto 2 - Levantamento de 1846

Na primavera de 1846, un soldado liberal cae morto ante os disparos dos realistas chegados a Santiago para sufocar a revolta galega. Un mozo de trece anos é testemuña daquel feito. Un rapaz chamado Manuel Murguía que corenta anos despois narrou aqueles feitos en *La Voz de Galicia* como o primeiro levantamento galeguista da historia.

Coruña 2 de Abril de 4885

El 23 de Abril de 1846

RECUERDOS

Otros combates más encarnizados y sobre todo más famosos, registran los anales de Galicia en lo que va, del presente siglo, tal vez los que ya no presenciaremos alcanzarán mayor importancia y valor doblado: más no por ello, el que conmemora la fecha escrita al frente de estas páginas, dejará de ser recordado entre nosotros, ni perderá jamás en la memoria del pueblo gallego, la viva y poética, aureola con que se ha complacido en rodearla.

Aún se cuentan los detalles y agranda el cuadro: de aquellos sucesos flota todavía, bajo el cielo de la antigua Compostela, y anida cariñoso en el corazón de muchos de sus hijos. Hablan de ellos los lugares, las mismas piedras parecen recordarlos, y más de una vez el anciano, y el que empieza á serlo, cuentan á los pequeñuelos, cuanto tuvo lugar en la sangrienta jornada y fecha memorable.

Yo soy también uno de estos, uno más que se complace en estos momentos en revolver las muertas cenizas de los años y de sus tristes recuerdos, evocando aquellas dulces memorias, que dormidas en el corazón, levantan al menor esfuerzo su vuelo y flotan en los tejanos horizontes de nuestra vida, como nube que se colora á los rayos del sol de los años juveniles.

No voy sin embargo á narrar todo lo que presencié aquel día, ni á discurrir acerca de unos hechos, cuya trascendencia no se ha señalado bien; no voy siquiera á anatematizar en nombre de los sentimientos humanitarios, todo género de luchas civiles, que hartó se que el hombre es un animal combatiente, y que cuando los hermanos riñen es siempre de tan cruel manera, que queda larga memoria de sus fraternales querellas. Atreo y Tiestes son eternos en el mundo.

Trato tan solo de consignar algunos detalles y relatar lo que presencie entonces, porque respecto de aquellas cosas y sucesos, aun bien no se había hecho el último disparo, cuando empezó para los unos y para los otros, no digo la historia, sino la leyenda. Y Dios solo sabe cuan rica es esta última, y con que abundantes y poéticos detalles la adornó desde luego la popular fantasía. Que todo lo que ama el pueblo, crece y se agranda y se embellece bajó su ruda mano y al contacto de su infantil y poderosa irnaginacion!...

No puedo decir ahora, si en aquella mañana, yo y otros amigos y compañeros de año, habíamos hecho tabla rasa de las clases, o si fué que no llegaron á abrirse las aulas: recuerdo si, que abandonando la ciudad marchamos á los Agros á proseguir las diarias pedreas, en las cuales sobrados niños todavía dábamos ya á conocer nuestros bélicos instintos y éramos viviente prueba de lo que puede en el corazón del hombro, el amor á sus semejantes.

Era aquel, un día de primavera, el sol brillaba en todo su esplendor y los vientos cargados de aromas, oreaban nuestras frentes sudorosas. Ni una nube en los cielos, ni un solo cuidado en aquellos corazones infantiles!..

Tal como recuerdo todo, puedo asegurar que aun cuando el combate se había empeñado á una legua escasa de la población, no llegaron sin embargo hasta los buenos burgueses compostelanos, ni el estruendo de la pelea ni la noticia de lo que pasaba á la puerta de la casa. Era jueves, día, de mercado y los aldeanos llenaban las calles: no debían por lo tanto, perder el día ocupándose de lo que pasaba mas allá de sus tiendas codiciosas. Tampoco lo perdíamos nosotros, pues como guerreros del porvenir, animados del espíritu que en aquellos momentos alentaba á los que nos precedían en la vida y en los combates, nos apedreábamos con redoblado furor; y á dos pasos de la lucha la emulábamos como verdaderos hijos de Adan que éramos.

De pronto nos sorprendió la presencia de algunos soldados que huían á la desbandada. Un sargento herido que pasó á nuestro lado y á quien hizo gracia, vernos parodiando la sangrienta escena, nos dijo entre adusto y risueño:

—Vamos á casa, muñecos!—El ruido de la descargas llegaron distintamente á nuestros oídos y vimos también con toda claridad que las vecinas alturas empezaban á cubrirse de soldados. En tal apuro emprendimos desolados, la fuga, y yo llevo á mi casa la noticia de lo que pasaba á bien poca distancia do ella, sorprendiendo con su relato á mi padre, quien con la tranquilidad del justo farmacéutico, despachaba sus recetas y las cobraba filosóficamente, lo mejor que podía. Por el momento no dió á mis palabras la mayor importancia, hasta que de repente cundió entre la muchedumbre la noticia del peligro; los aldeanos abandonaron de golpe la plaza, las panaderas levantaron sus puestos, cerrarónse las tiendas y todo quedó en un gran silencio y soledad. Comimos apresuradamente, y apenas levantados los manteles, cuando se dejó oír un gran tumulto y ruido: las cornetas tocaban paso de ataque y vimos que asomaban las tropas por la estrecha calle de San Benito, á ocupar la plaza y desalojar de las casas de Ázabachería, á los que desde ellas hicieron después un fuego mortífero. Sonaron entonces las primeras descargas, las balas acribillaron las paredes de tni casa, y los que abanzaban, retrocedieron. En aquel punto, el cielo que acababa de encapotarse, descargó con tal furia y en tal cantidad la lluvia que hubo de cesar el fuego; y los que no temían las balas ó tal vez por que, como prudentes las huían, trataron de guarecerse allí donde les era posible.

Pequeña tregua y mísero descanso por que llovió con tanta fuerza y abundancia con rapidez, y el sol, un sol de tormenta, un sol abrasador de combate, como he visto y sentido después otros, volvió á brillar en el cielo, permitiendo renovar la lucha interrumpida. Al mismo tiempo unos cuantos soldados llamaron á nuestra puerta; bajó mi padre, bajamos mi hermano y yo, abrimos y enseguida entraron en el portal, el primer herido y desgraciadamente el primer muerto también. Han pasado cerca de cuarenta años y todavía lo recuerdo, tanto me impresionó la vista de aquel pobre mancebo, arrojado de golpe en la eternidad, en lo mejor de su vida y de sus sueños de gloria; de gloria sói, por que el muerto no era lo que se dice verdadera carne de cañón, sino un joven y gallardo teniente de Cazadores, cuyo bozo acusaba lo breve de su existencia y en cuyos ojos cerrados ya para siempre, habría dejado tal vez en el momento de la partida, su último beso la madre sin ventura ó la mujer amada que ya no debía verle más en el mundo de los vivos. Yo sentía, sin comprenderla, toda la desolación de aquella escena, al parecer, sólo para mi alma interesante. ¿Quién era? ¿de donde era? ¿que se había dicho á si mismo al tiempo de caer sorprendido de golpe por la muerte? ¿Hacia que misteriosos lugares dirigiera su última mirada y el postrer pensamiento? Todo esto me preguntaba, mientras el asistente de no mucha más edad que el muerto, recogía silencioso cuanto de algún valor llevaba consigo su pobre amo. Las lágrimas rodaban por sus mejillas. Quizás había sido bueno para el —que al fin los veinte años siempre son compasivos y generosos— quizás al contacto de aquellas carnes que se enfriaban le ganó el temor de un lin cercano, y tembló pensando en cuanto había en la tierra de querido para su corazón.

Y siguió brillando el sol y siguieron entrando los heridos y batiéndose los infelices soldados sin saber por que ni con que objeto, y seguí yo contento y alegre de

poder presenciar un combate que á mis ojos tomaba las proporciones dignas de la epopeya, bendiciendo casi la muerte que me perinitía desde entonces decir:

—Yo lo he visto! Nada más monótono que la lucha dentro de las Ciudades. Oíanse perfectamente las descargas, el fuego graneado llenaba los aires y los poblaba de siniestros rumores. De cuando en cuando retumbaba el cañón como una nota grave á través de los espacios y al largo de las calles desiertas. A cada instante se dejaban oír las voces de mando, mezcladas con los gritos del soldado y los gemidos de los que caían, y todo volvía al silencio horrible de la pelea.

Dos horas después al toque de ¡Alto el fuego! cesó la lucha. Abriéronse las ventanas y las mujeres se asomaron agitando los pañuelos blancos, con los cuales saludaban.—¿á, quienes?— A todos porque ¿que les importaban á ellos semejantes contiendas? Para su corazón no había vencidos ni vencedores, sitió hombres que se mataban y que al fin ponían término á tan sangrienta tarea.

Descendía, la tarde, el sol doraba con sus últimos reflejos los cristales de mi ventana, la ciudad trasformada en campamento, parecía reposar con grave actitud y como convenía á una ciudad sencilla: todo era silencio y tristeza, y yo, impulsado por una santa compasion, me acerqué por última vez al cadáver del pobre teniente, que solo, y tendido sobre la dura piedra, no sentía ya el calor del rayo de sol que bailaba dulcemente su rostro de muerto.

M. Murguía, "El 23 de Abril de 1846" en *La Voz de Galicia*, Ano IV, nº 1042, xoves 23 de abril de 1885

- Punto3 - Praza do Pan (Praza Cervantes)

María Rodríguez era natural da localidade portuguesa de Ponte da Lima, foi entregada pola xustiza eclesiástica do arcebispado de Braga á do bispado de Tui, a principios de 1577, acusada de bruxaría. De Tui sería remitida a Santiago, a onde chegou mutilada e esgotada. En Santiago esperaron á súa completa curación e no mes de xuño os médicos do Santo Oficio declararon que o corpo de María estaba disposto para ser sometido de novo a tortura. Mentres era torturada no potro confesou que coñecera ao demo, que tivera con el relacións amorosas, que lle entregara corpo e espírito converténdose na súa escrava e que era el quen a trasladaba polo aire dun lugar a outro.

Despois de prometer que non había ter máis contactos co demo, foi conducida a un acto de fe en setembro do mesmo ano, pintado o seu corpo e o seu hábito coas insignias das bruxas. No auto, celebrado na catedral de Santiago, foi condenada a recibir 200 azoutes núa de medio corpo para arriba. Despois foi desterrada lonxe da súa terra e de Santiago.

Ao cabo de dous anos foi detida de novo pola Inquisición en Portugal, na xurisdición de Pañaflores, acusada de reincidir na práctica da bruxaría. Segundo o informe que os inquisidores que a procesaron "*confesó lo mismo en el tormento que se le volvió a repetir y de haberse apartado de nuestra Santa Fe Católica y fue votada a relajar en persona a la justicia y brazo seglar, en 30 de noviembre de 1579.*"

María Rodríguez tiña trinta e oito anos cando foi consumida polo lume nunha fogueira pública na praza do Campo –hoxe praza de Cervantes– de Santiago de Compostela entre as burlas dos veciños da cidade.

- Punto 4 - Dies irae

Cando atravesaron as portas do castelo da Rocha Forte non sabían que marchaban cara á morte. Á cabeza do grupo con paso firme camiñaba o poderoso nobre Alfonso Suárez de Deza, que era ao tempo o maior infanzón de Galicia . Xunto a el estaban 11 dos prohombres do concello de Santiago de Compostela entre estes sabemos que o acompañaban: Juan Varela, os irmáns Pedro Fernández de Andrade e Fernán Pérez de Andrade; Martín Martínez, Juan García de Mesía e Gonzalo Yáñez. Era a mañá do 16 de setembro de 1320.

Atrás quedaban as humillacións e desfeitas polas que o novo arcebispo de Compostela, o francés Berenguel de Landoria, tivera que sufrir para quebranto da súa honra. O nobre dos Deza fora un gran no cu do clérigo desde que alá por 1318 os veciños da cidade do apóstolo negáranlle a entrada á súa cidade e o debido preito homenaxe como o seu señor natural. Mais non se detiveron aí as adversidades e os desencontros cos composteláns liderados polo infante de Castela don Felipe e o díscolo Alfonso Suárez de Deza, naquel momento Adiantado Maior de Galicia.

O pulso entre o arcebispo e o concello da cidade que pugnaba por abandonar a protección da Mitra e pasar a ser considerada de reguengo daba comezo. Xa de por si o nomeamento dun estranxeiro polo papa de Avignon Xoán XXII para ocupar a sede catedralicia fora unha decisión moi arriscada. E o motivo non era outro que a desesperación do Santo Pai por amarrar os suculentos impostos que a cidade galega xeraba. As súas arcas estaban exhaustas debido á desmesurada obra do seu novo palacio obrigábano a tamaña medida que sabía impopular de antemán. O dominico Berenguel era a mellor baza: home culto e persuasivo que se o supoñía sabería levar a bo porto as posibles negociacións tanto coa coroa castelá como cos rebeldes composteláns.

Entre 1318 e 1320 sucedéronse todo tipo de desencontros e acordos rotos no último momento e mesmo coa queima do palacio arcebispal erixido dentro da cidade e a cativeira do francés no sepulcro do apóstolo pouco máis de dez días. Dous anos de innumerables negociacións que non conseguían rachar a teimosía de Alfonso Suárez. A paciencia do prelado íase esgotando como é de supoñer e buscou alianzas onde puido acudindo ao rei de Portugal Dinís I co que se reuniu en Pontevedra. Foi no transcurso desta entrevista cando recibiu a noticia da queima do palacio episcopal.

Representación de Alfonso Suárez de Deza.

Castelo da Rocha Forte.

Agora a súa paciencia viuse desbordada. Recrutou un exército co que puxo sitio a Santiago ademais de arrasar cos campos de cultivo extramuros. Aínda así os veciños de Santiago fixéronlle fronte con bravura e non se amedrentaron. O arcebispo cambiou entón de táctica, dirixiu os seus requirimentos á raíña rexente María de Molina durante a minoría de idade do seu neto o futuro Alfonso XI. Despois de varios plantes da raíña conseguiu que o recibise en Tordesillas. En resultas da devandita audiencia frei Berenguel foi testemuña que como a raíña conseguía que o seu fillo don Felipe se amedrentase ante a autoridade materna e regresase ao curro deixando á súa sorte ao Adiantado Alfonso Suárez de Deza. Tamén conseguiu da rexente que lle deixase en concepto de reféns a dous procuradores de Santiago que casualmente se atopaban na vila para facer valer as aspiracións do concello. Eran Pedro Yáñez do Campo e Martín Bernárdez.

Con estes dous seguros no seu poder e o apoio da coroa Berenguel regresou a Galicia e tras dar un gran rodeo instalouse o 30 de agosto de 1320

novamente na Rocha Branca desde onde despachou cartas ao concello da cidade anunciándolles a quen mantiña retidos e citándoos na súa fortaleza para arranxar dunha vez por todas o asunto que os ocupaba desde había demasiado tempo. E é así como chegamos á mañá do 16 de setembro cando os representantes do concello compostelán traspasan as portas da fortaleza A Rocha Forte que se levanta moi preto da cidade.

Suárez de Deza que coñecía as disposicións reais e a retirada do infante Don Felipe entraba a aquela entrevista disposto a ceder ante os requirimentos do arcebispo, en cambio os membros do concello municipal non desexaban soltar a presa con tanta facilidade. Ambas as partes sentaron a dialogar na capela de de Santa Eufemia que tiña a fortaleza. O tempo pasaba e o acordo non chegaba.

Nunca polo que vexo poderán ter fin estes acordos xa que cambiades continuamente o que vós mesmos dixestes e promestes. Pois onte concedinvos canto pediades, baixo tal promesa e pacto, que a menos que cumprídes hoxe todo o prometido rompería a tregua establecida entre nós e vós. E pois nada cumpristes nin, como parece a primeira vista, tedes intención de cumprilo, viñestes aquí fóra da tregua. Saíde da capela, e eu co meu Cabldo e os meus vasalos deliberarei sobre as vosas novas peticións. (Landoria, 1983).

Así se fixo, estes retiráronse a unha sala contigua onde a recado continuaron debatendo as propostas do arcebispo. Nun momento dado fixo aparición na estancia monsieur Beltrán Rousiñol, mordomo de frei Berenguel, cunha partida de homes armados e consumouse o fatídico final desta historia. A cabeza de Alfonso Suárez de Deza rodou

Berenguel de Landoria.

sobre o pavimento dun certo golpe de monsieur Rousiñol e os seus acompañantes foron pasados a coitelo mentres, á beira da citada estancia o arcebispo dicía misa co eco da matanza de fondo.

As cabezas dos díscolos santiagueses e do Adiantado de Galicia foron colgadas das almeas como macabra advertencia para os moradores da cidade. Apenas dúas semanas despois Frei Berenguel de Landoria entraba vencedor na cidade santa do apóstolo rodeado do seu séquito e con toda a solemnidade que tal evento require. Do concello recibe agora a rendición incondicional e o preito homenaxe que se demorou dous longos anos.

- Punto 5 - Rúa da Casa da Balconada

Viaxamos ata o S. XIV. Por aquel entón era arcebispo de Santiago, un mozo de tan só 30 anos, Suero Gómez. E breve foi tamén o tempo do seu arcebispado (1362 – 1366). A Suero Gómez mántano en 1366. E a súa morte deixa tras de si varias lendas...

Conta unha desas lendas que en Santiago había unha moza moi guapa, tanto que espertaba a atención de moitos nobres. O arcebispo Suero tamén pretendía os favores da moza. Xorde entón, a historia de "A dama e o arcebispo".

Segundo se di, a rapariga pertencía á familia Churruchao. Unha recoñecida e poderosa familia santiaguesa, que gardaba certos rancores cara aos altos cargos da igrexa, e que non estaba disposta a tolerar este episodio. Así que, Fernán Pérez Churruchao decide acudir ao rei Pedro I, "O Cruel", para pedirlle xustiza contra o arcebispo.

Pedro I foi claro na súa resposta, e non andou con rodeos "mátao alí onde o atopos".

O 23 de xuño de 1366, día de Corpus Christi, cando a procesión pasa pola Rúa da Balconada, o nobre Churruchao mata alí mesmo ao arcebispo e ao deán e a hostia que o arcebispo leva na man, cae ao chan. O sacrilegio da hostia mancillada e a impresión provocada polo crime, conmociona e pon de loito, a toda a cidade de Santiago. Sélase para sempre a rúa do cruel asasinato e purifícase con sal. Igrease capelas de Compostela péchanse ao culto. Os fieis que querían asistir a misa, debían desprazarse á igrexa de Santa María de Conxo. Iso supoñía perder o día entre ir e volver de misa, pola distancia entre ambos os territorios. Así xorde a expresión "Vaiche na misa en Conxo".

Deixámosvos unha canción popular xurdida ao redor desta lenda:

Pretiño da Rúa Nova,
na rúa da Balconada,
mataron un arcebispo
por celos dunha madama

O suceso histórico é algo distinto. Aquela semana que pasou o rei Pedro I en Compostela mentres se ultimaban os preparativos para trasladarse a Bayonne, en busca do apoio inglés para a súa causa non se limitou a outorgar títulos, tamén induciu á comisión dun horrible crime que, anos máis tarde, sería transformado en lenda, como adoita suceder.

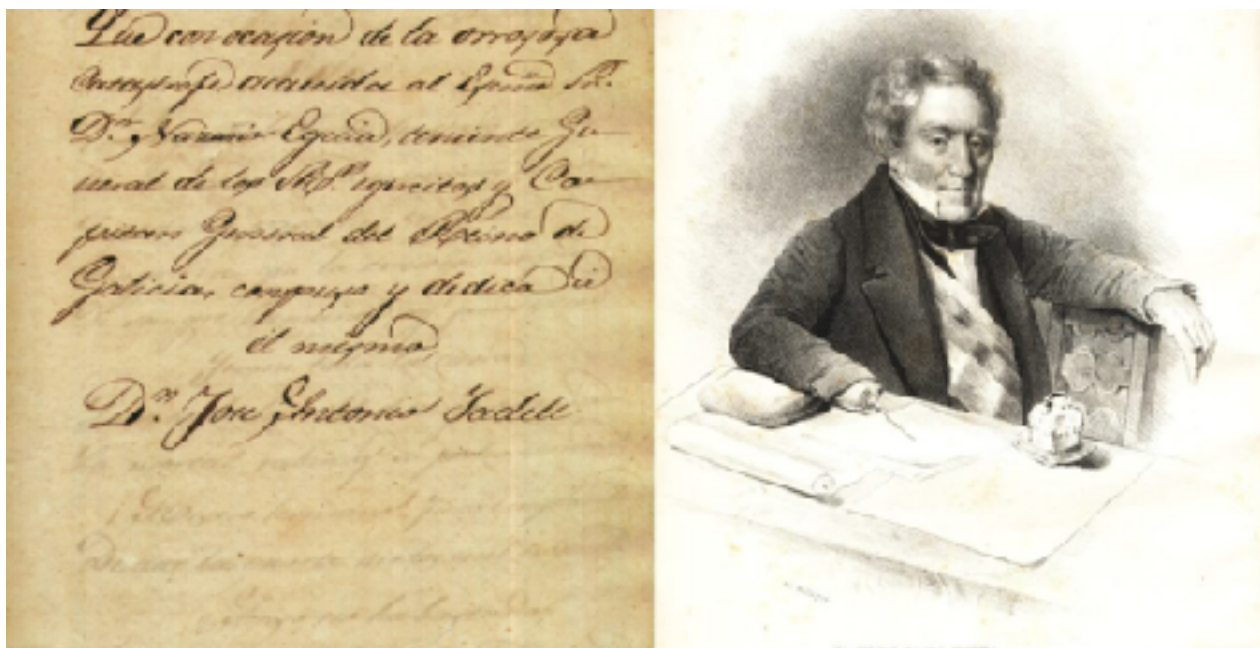
Rexía neste tempo, a sede catedralicia de Santiago, o arcebispo Suero Gómez, que cos seus 30 anos de idade foi un dos prelados máis novos que a gobernarán. Cando o rei chegou ás portas da cidade, D. Suero Gómez saíu a recibilo con douscentos homes de acabalo, retirándose, ao acabar, á súa residencia no castelo da Rocha Forte, mentres que o rei se aloxaba en San Martiño Pinario. Alí celebrou consello con Fernando de

Castro, Suero Yáñez de Parada, Mateo Fernández e Juan Dente, para tratar a maneira de frear aos afíns á causa de Enrique en Galicia, entre os que se atopaba Suero Gómez. Algúns falaban de encarceralo, pero a maioría prefería a opción de eliminalo, decisión que finalmente foi adoptada, encargando tal tarefa a Fernan Pérez Churruchao e Alonso Gómez Gallinato. E para perpetrar tal acto citaron ao arcebispo o día 25 do mes, que acudiu acompañado do deán da catedral Pedro Álvarez.

A elección destes dous personaxes non está moi clara, xunto coa súa amizade polo monarca había un sentimento de vinganza na familia Deza-Churruchao, á que ambos pertencían, contra as cabezas eclesiásticas que gobernaban a cidade, que se remontaba a 1317, ano no que outro asasinato conmocionara a cidade prisciliana cando a inimizade entre o pobo e Alonso Suárez de Deza e o novo arcebispo Berenguel de Landoira se saldou co asasinato do primeiro entre as murallas do castelo da Rocha Forte.

Naqueles tempos non existía a praza do Obradoiro, senón que diante da catedral erguíanse unha chea de chabolas con hortos que adoitaban dar pousada aos peregrinos que de toda Europa chegaban; nunha delas escondéronse os dous sicarios e, en canto cruzou o prelado, acoitelárono sen piedade ata a morte, mentres o rei Pedro observaba, impasible, os feitos, desde as torres da catedral. O deán, perseguido por Gómez Gallinato, logrou esconderse na catedral, pero foi acoitelado diante do altar maior. Aínda que os dous asasinados foron excomungados, aproveitaron para fuxir cara a Ponche Ucha entre o clamor popular mentres se daba sepultura ao arcebispo no Claustro Novo.

- Punto 6 - Nazario de Eguía

O mariscal de campo Nazario de Eguía presidía a reunión da corporación do Concello de Vigo o 15 de xuño de 1824. Ante el, Norberto Velázquez Moreno declaraba a imposibilidade de documentar o debido ás parroquias polas racións fornecidas ás tropas de Pablo Morill un ano antes, cando o Conde de Cartagena conquistara a cidade para a causa absolutista. O expresado polo depositario da facenda viguesa era unha cantidade importante, xa que se refería a unha cifra superior aos seis mil reais «**en habono de raciones de carne, vino, paja y más que suministró el Ayuntamiento a las tropas del excelentísimo señor don Pablo Moril**» (sic). Deses cantidade, máis dunha terceira parte debía ser repostada ás parroquias de onde saíron os alimentos, algo que non será posible. Tampouco lle importaba demasiado ao alcalde accidental vigués, un acérrimo seguidor do rei Fernando VII.

«Un realista visceral (...) entre mesiánico e vesánico (...) un home que quedou na memoria histórica de Galicia como o símbolo da represión». Así o describiu o profesor Xosé Ramón Barreiro Fernández, catedrático de Historia Contemporánea de Galicia na Universidade de Santiago de Compostela.

Nazario Eguía y Sainz de Buruaga nacera en Durango e loitara no exército durante a Guerra da Independencia. Sempre se mostrou partidario do poder absoluto de Fernando VII e, por iso, o rei, aos poucos días de dar o golpe de estado de 1823, nomeouno comandante xeneral da provincia de Tui, á vez que tamén obtiña o poder político da provincia. Desde este posto, con sede en Vigo, asumiu a presidencia do Concello en febreiro de 1824, onde permanecería ata outubro dese mesmo ano, cando o rei o promociona ao posto de capitán xeneral de Galicia.

O seu paso por Vigo está marcado por unha constante represión cara aos sectores liberais da cidade, e vixilancia contra calquera indicio de liberdade. Esta mesma actitude foi mantida no seu novo cargo á fronte de Galicia. Nazario de Eguía creouse numerosos

inimigos tanto en Vigo como en Santiago, ata onde desprazou a sede da capitanía xeneral de Galicia desde A Coruña.

O 29 de outubro de 1829, Nazario de Eguía foi vítima dun atentado con carta-bomba, quizá o primeiro da historia en España. Como consecuencia daquela acción, o militar vasco perdeu a súa man dereita. Aínda que sen probas foi acusado de executar aquel atentado o boticario residente en Vigo José Manuel Chao Rodríguez. A historiografía clásica apunta que o xeneral vasco, cunha man esnaquizada, aínda tivo ganas de afirmar que aínda quedaba a outra para colgar ao culpable. Os historiadores do século XIX engaden que Nazario de Eguía pensou inmediatamente no boticario ourensán por considerar que era a única persoa capaz de fabricar un artefacto tan sofisticado.

Xeneral Nazario Eguía.

Chao Rodríguez, pai de Eduardo Chao, foi acusado do crime sen demasiados probas. Con todo, non se librou dun longo período de prisión. Chao Rodríguez tiña a súa botica na esquina da praza da Constitución coa rúa de Sombrereros, e era un dos lugares onde se reunían os liberais da cidade durante a Década Ominosa.

Nazario de Eguía recuperouse daquel atentado, aínda que perdeu a súa man dereita. Decatado o rei, o 13 de novembro dese mesmo ano, *La Gaceta* publicaba unha Real Orde pola que lle permitía asinar con estampilla «por haberse inutilizado no Real servicio». Tras a coroación de Isabel II, Eguía loitou no bando carlista e, tras o Abrazo de Vergara, foi nomeado tenente xeneral e, posteriormente, senador vitalicio.

Jose María Chao

As contas que non se puideron render na reunión da corporación viguesa de xuño de 1824 foran xeradas case un ano antes, durante os catorce días que estivo na cidade o exército de Pablo Murillo, entre o 3 e o 17 de agosto de 1823. O heroe da Reconquista retornaba nesta ocasión como inimigo da cidade e, curiosamente, apoiado por un exército francés.

O ataque enmárcase o golpe de estado dado por Fernando VII contra a Constitución de Cádiz. Murillo, que dirixía o exército gobernamental, pasouse ás filas absolutistas e iniciou a ocupación de Galicia. Tal como ocorre en 1809, os soldados vigueses plantaron cara a Murillo e as tropas francesas absolutistas en Pontesampaio. Aínda que ofreceron forte resistencia, foron vencidos, quedando Vigo a mercé das tropas

absolutistas. A cidade foi entregada o 3 de agosto, coa condición de que Murillo impedise o desmáns por parte das partidas absolutistas, como así ocorreu.

O Conde de Cartagena cambiou o goberno municipal e aumentou a corporación con dous novos rexedores para adecualo á nova poboación.

- Punto 7 - Cruceiro de Ramírez

Este cruceiro foi levantado en 1718 onde hoxe en día se atopan as casas de Ramírez; entre a igrexa de San Fernando e a Praza Roxa. E alí continuou ata 1968 que foi trasladado á Praza de Fonseca, ao lugar no que actualmente está a fonte do Carmen de Arriba e, posteriormente, á súa localización actual: entre a igrexa de San Fiz de Solovio e a Facultade de Xeografía e Historia; na zona do Mercado de Abastos. O cruceiro de Ramírez foi elaborado en granito e está recoñecido como BIC (Ben de Interese Cultural).

A súa descontextualización, como consecuencia do seu traslado da súa localización orixinal, foi apagando a súa historia pero non conseguiu que esta fose esquecida completamente. No século XIX era ben coñecida entre os habitantes do que actualmente é o ensanche compostelán e ata Rosalía de Castro dedicoulle un poema na súa obra *Follas Novas*. A historia é a seguinte: Joseph Ramírez de Arellano e Sotomayor atopábase nuns campos próximos a Conxo, chamados os agros da carreira onde lle saíron ao paso, ou quedara para un duelo, con outros cos que combateu e finalmente déronlle morte. Don Xosé Ramírez era un estudante de familia fidalga. A súa nai, Dona Isabel de Sotomayor, decidiu encargar o levantamento dun cruceiro para expiar os pecados do seu fillo e colocalo no exacto lugar do seu falecemento. Este lugar corresponde actualmente coa zona das Casas de Ramírez nas proximidades da Praza Roxa.

O arquivista compostelán Pablo Pérez Constanti (1857-1938) aínda foi capaz de ler a inscrición da súa cartela, hoxe totalmente gastada. Na cartela, sobre o varal e segundo o arquivista podía ler:

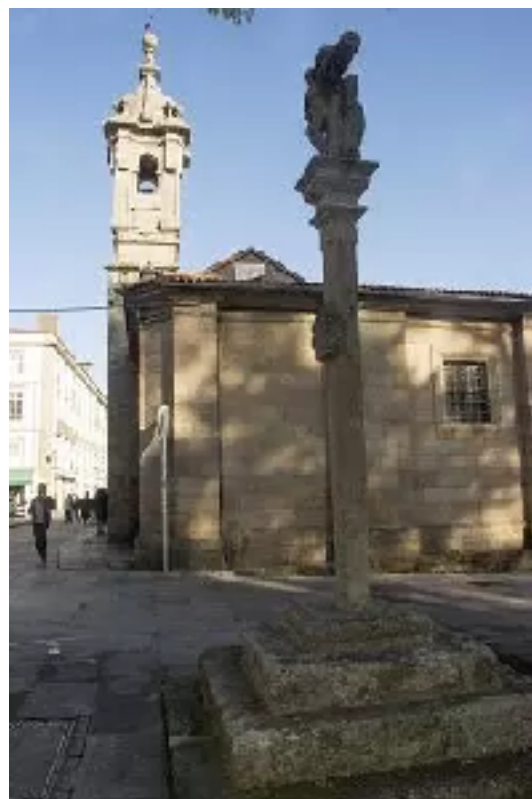
FINO D. MANV
EL JOSEPH RA
MIREZ DE ARELLA
NO RVEGVEN
A DIOS POR EL
AÑO DE 1719

Non ten puntuación nin acentos, como é habitual no traballo dos canteiros e sobre todo en inscricións antigas. O texto adecuouse ao espazo existente e os canteiros atopáronse coa necesidade de dividir o apelido Arellano en "Arella" e "no" que pasou para a seguinte liña. Desta maneira permitíase unha lectura con toda certeza inesperada: "[Aquí finó D. Manuel José Ramírez de Arella. No ruegen á dios por el. Año de 1718](#)". Por esta razón, polo "no rueguen", considerouse un cruceiro maldito. Esta lectura alimentou as lendas que rodean ao cruceiro.

Para algúns Xosé Ramírez sería excomulgado e por esta razón non se podía rezar por el. Pois, en caso de excomulgados, o rezo podería traer o efecto contrario ao desexado. Para outros, o seu corpo atoparía repouso debaixo do cruceiro ao serlle denegado o enterro en camposanto. O sentido destas historias populares vén dado porque no Concilio de Trento (1551) decretáronse penas severas de excomuniión e privación de sepultura cristiá para os falecidos en duelos. O problema destes era moi grave porque eran moi frecuentes. Por este motivo, a excomuniión ampliouse a asistentes dos duelistas e a todo espectador que non se presentase de maneira accidental.

En definitiva, moitos pensaban que a alma do pobre Xosé Ramírez vagaba polos camiños e, á espera de indulxencias que aliviasen as súas penas no purgatorio, acompañaba á Santa Compañía no seu peregrinar. O cruceiro tería por tanto un carácter claramente expiatorio. Relacionado coas doutrinas do Concilio de Trento; no que se promove a crenza no purgatorio e a redención dos pecados das almas mediante o pago da pena temporal neste pequeno inferno. O noso cruceiro, como moitos outros, permitía ao malpocado defunto gañarse esas tan necesarias indulxencias para alcanzar canto antes a gloria.

Non está claro se foi un duelo ou se Xosé Ramírez foi asaltado. Non queda claro que faría nesa zona apartada de campos de cultivo que non conducían a parte ningunha. A súa morte está chea de misterios. Pero como escribiu Castelao no seu libro *Cousas*: “Onde hai un cruceiro houbo sempre un pecado e cada cruceiro é unha oración de pedra que fixo baixar un perdón do Ceo, polo arrepentimento de quen pagou e polo gran sentimento de quen o fixo”.

Precisamente Daniel Alfonso Rodríguez Castelao, o famoso político, humorista e debuxante é autor de dous importantes estudos sobre os cruceiros: “As cruces de pedra na Galiza” e “As cruces de pedra na Bretaña”. El sostiña que son unha creación gótica do século XIV introducidas por San Vicente Ferrer. Este santo estivo en Galicia en 1412 e faleceu en Bretaña en 1419. Isto explicaría as semellanzas entre os cruceiros e os calvaires bretóns. Segundo o autor rianxeiro, San Vicente Ferrer inspirouse nas cruces de termo levantinas. Pero a maior influencia é a barroca.

O noso cruceiro é barroco, como a maior parte dos cruceiros máis decorados. Nestes a temática sobre a paixón de Cristo, as virxes dolorosas ou da piedade xogan un papel importante. É de tipo crucifixo, é dicir ten un Cristo crucificado sobre a cruz. O fuste, ou varal, é cadrado e achafranado. E sitúase sobre un pedestal de forma cadrada e con tres gradues. Nun lado da cruz represéntase a unha virxe orante cos dedos das mans entrelazados. No outro, un Cristo crucificado con tres cravos e as mans abertas. O pé dereito do Cristo sitúase sobre o esquerdo. Sobre a coroa de espiñas un pergamiño coas siglas “Inri”.

É sen dúbida unha mágoa, motivada polo crecemento da cidade, que fose retirado da súa localización orixinal. Rosalía de Castro, a famosa escritora do Rexurdimento, naceu na zona da actual Praza de Vigo, nunha casa derrubada durante a ampliación da cidade nos anos 60. Vivía. Rosalía nas súas *Follas Novas* dedicoulle o seguinte poema:

Cruceiro de Ramírez que te ergues solitario
dos Agros na espranada, antre as rosas dos campos:
o sol da tarde pousa en ti o postreiro raio
coma nun alma triste pousa un soño dourado.
Algunha vez no estío, eu ó teu pe sentada
escoito silenciosa, mentras a tarde acaba;
baixo das pedras mudas, que teu secreto gardan,
maxino que resoa o brando son dun arpa,
¡música incomprendible que doutros mundos fala!
¡Tal de Memnón se oían ó amañecer na estatua
aqueles sons divinos que as almas encantaban!”

Rosalía de Castro, *Follas novas*

- Punto 8 - O crime da Ferradura¹

Nos inicios do século XX, na noite da festa do Apóstolo Santiago do ano 1901, Ano Santo Xacobeo, produciuse un horrible crime de sangue de escabrosas características que conmocionou a veciñanza da cidade episcopal e universitaria, un crime que chamaron da Ferradura polo lugar no que foi cometido. Unha prostituta de moi boa presenza, María Manuela Carreira Corredoira, Peizoca e o seu esposo e compañeiro, Celestino Rodríguez N., alcumado tamén como Correo e Vimianzo, nacido na capital de Soneira o 2 de novembro de 1876, apuñalaron ata a morte no paseo da Ferradura a un cliente da primeira, Ángel María Lorenzo Ozores, un indiano adiñeirado de 54 anos, co fin de roubarlle unhas 3.000 pesetas que levaba na carteira.

O soneirán Celestino Rodríguez traballara de mozo de fonda na Coruña e era moi coñecido entre os da súa clase, e tamén pola súa escasa empatía. E Manuela Carreira, de malos antecedentes policiais. Cando presenciaba Lorenzo Ozores a sesión de fogos artificiais na Praza de Alfonso XII, tivo a desgraza de atoparse cunha muller atractiva que lle gustou. Levouno esta cara a ao paseo da Ferradura, onde o esperaba a morte a mans da parella. Ela era utilizada como «cebo» para o roubo de quen caese na trama que montasen.

Despois de apuñalar e roubar o diñeiro e alfaías que levaba o indiano, a parella fuxiu e deixou o cadáver no paseo. Foi encontrado á seguinte xornada. Dous días despois, a policía atopou o rastro dos autores e detívooos. E a pesar de negar en todo momento a autoría dos feitos, o matrimonio foi condenado á pena de morte, aínda que de inmediato xurdiu na cidade un sentimento de piedade que espertou á opinión pública e unificou aos elementos de acción social de Compostela. Solicitáronlle ao Concello, e obtivérona, a conmutación da pena de morte pola de cadea perpetua mediante o indulto do Venres Santo.

Meses despois, os dous suxeitos foron trasladados cada un para o seu presidio: a muller para Alcalá de Henares e o home para Melilla. Antes, Celestino Rodríguez contou o seu crime a un xornalista, pois a confesión xa non lle prexudicaba xudicialmente. En 1910 fuxiu do penal no que estaba recuado. Estaba en busca e captura, pero logrou fuxir para América, un continente no que residiu algúns anos. En 1913, cando a Peizoca se atopaba no cárcere de Alcalá confesou tamén o crime ao xornalista Adelardo Fernández Arias e algúns anos máis tarde correron rumores de que a muller falecera.

Pero esta historia vai máis aló do escabroso crime da Ferradura. E é que vai máis aló da relación do criminal con Vimianzo -máis aló do seu nacemento- e co cárcere de Corcubión, na que estivo internado nun determinado momento.

Unha vez que Celestino Rodríguez regresou de América, astuto e esperto, permaneceu esfumado durante anos. Residiu en varias cidades españolas. A última, en Lugo. Confiado, baixou a garda e un día de novembro de 1928 tirouse a unha piscina sen auga. Visitou Vimianzo, concretamente o lugar de Trasouteiro, unha pequena aldea preto da estrada de Corcubión cara á Coruña na que el naceu e na que residía a súa anciá nai, Josefa Rodríguez Miñones, e as súas irmás solteiras, Josefa e María, que vivían pobremente e asediadas pola miseria.

¹ <https://criminalia.es/asesino/el-crimen-del-paseo-de-la-herradura/>

Sabíase que desde había algún tempo recibían diñeiro e outros obxectos de alguén que os enviaba con grandes precaucións para que non se pescudase a procedencia, toda unha anomalía na súa humilde e mísera vida cotiá que as autoridades coñecían. A Garda Civil de Vimianzo púxoas baixo sospeita e estivo á espreita para conseguir saber de quen procedía aqueles auxilios. Vixiaban noite e día a casa de Josefa Rodríguez, pero nada lograron descubrir, e desconfiaban poder facelo. Ao final, recibiron a confianza de que determinada noite chegara de Santiago un suxeito descoñecido e sospeitoso que solicitou hospedaxe nunha taberna do lugar, ceou e saíu posteriormente. Quedou en regresar para durmir, cousa que con todo non fixo.

Varios veciños, que estaban decatados da vixilancia da Garda Civil, sospeitaron a que se debía e observaron emboscados que a nai e as irmás saían e entraban na vivenda como medorentas de algo, moi desconfiadas. De inmediato, a Benemérita cercou a vivenda, entrou un cabo e unha parella, e sorprendéron a un suxeito que negou ser quen buscaba. Despois de tantas conmocións, tambaleante nunha atmosfera asfixiante, e co alento cortado, Celestino pretendeu negar a evidencia: que el non era Celestino Rodríguez, o fuxido do presidio, senón Anxo Santos Carreira, natural de Huelva e veciño de Lugo, cidade na que se dedicaba a traficar con madeiras para a Compañía do Ferrocarril do Norte, e a exportar mariscos ás prazas do interior e outros negocios lícitos, entre eles a compra venda de cafés e bares, á vez que exhibiu documentos para demostralo e unha cédula persoal expedida co nome xa citado.

Acosado e cacheado pola Benemérita, atoparon 17 billetes de mil marcos alemáns cada un e 250 pesetas do Banco de España, e viuse obrigado a declarar que, en efecto, era Celestino Rodríguez, e aínda que estaba bastante desfigurado, varios veciños recoñecérono e identificaron. Foi trasladado, entón, ao cárcere de Corcubión ao dispor do xuíz de instrución do partido e posteriormente á prisión de Santiago, para volver ao túnel do que escapara, a entrar na agonía da desesperación e a desesperanza, a cumprir a sanción penal polo crime cometido un cuarto de século antes.

En prisión pasou Celestino cinco anos máis en Figueras, pero en outubro de 1933 volveu enfrontar de novo ao seu pasado distante, e tivo que sentar de novo no banco para volver responder do crime da Ferradura, da súa evasión do penal de Melilla, dos seus sucesivos cambios de nome, do seu bigamia..., aínda que non houbo sesión pública.

O defensor, o avogado Manuel Casás, presentara un amplo escrito pedindo que a Sala declarase extinguida a responsabilidade criminal de todos os delitos, dado que, polos moitos anos transcorridos, prescribían. E, a Sala, de conformidade, declarou que procedía, en efecto, a caducidade dos delitos.

Antes da última ocasión en que Celestino foi detido -en 1928 en Vimianzo- estaba casado e era dono de varios negocios en Lugo. Despois, dun pequeno merendeiro en Vigo. E quedou en liberdade tras un longo camiño de riscos e zozobras, e emocionado abrazou nos corredores da Audiencia ao defensor que conseguiu que puidese retornar ao seo da sociedade aínda «rufo, san e forte».

Pero, antes de nada, quixo viaxar ao seu Vimianzo natal no que aínda vivía a súa anciá nai, duns 90 anos. E, despois de abrazala, Celestino Rodríguez volveu reunirse coa súa esposa para seguir «traballando como un home de ben, prudente e traballador». Así o din as crónicas.